

Macht en rechtsstaat

Verantwoordelijkheid als organisatiedeugd in de praktijk

Caroline Raat*

1 Inleiding

*'Fout in de oorlog als afwijzingsgrond'*¹

In de gemeente A. bestaat een particulier sociaal fonds. Volgens de stichtingsakte stelt het fonds "zich ten doel het – door middel van financiële bijstand – lenigen van bijzondere noden of behoeften van de inwoners". Gelden uit het in de loop der jaren zeer rijk geworden fonds worden verdeeld door het stichtingsbestuur. Het fonds had van oorsprong een kerkelijke achtergrond. Nu komt de achtergrond alleen nog tot uitdrukking in de samenstelling van het stichtingsbestuur. Naast de burgemeester, die voorzitter is, zijn de pastoor en twee dominees bestuurslid. Ook de twee huisartsen zitten in het bestuur, omdat zij, net als de kerken, vaak op de hoogte zijn van armoedegevallen. Het huishoudelijk reglement bepaalt, dat "bijstand kan worden toegekend als duidelijk is dat er financiële nood bestaat of dat er sprake is van zodanige financiële offers, dat deze, gelet op het inkomen en / of de situatie, niet meer in alle redelijkheid gedragen kunnen worden." Verdere criteria over hoe de gelden verdeeld moeten worden zijn er niet. Elke maand vindt een bestuursvergadering plaats waarin over de binnengekomen aanvragen wordt beslist. Het is nadrukkelijk de bedoeling om giften te doen voor zaken waarin de Algemene bijstandswet of andere overheidsregelingen niet voorzien. Het gaat hier dan bijvoorbeeld om 'luxe' goederen, zoals een televisie. Een televisie wordt in de betreffende gemeente niet gezien als een noodzakelijk bestaansmiddel. Het fonds heeft echter het standpunt dat zeker voor ouderen, die vaak alleen AOW hebben, een televisie een noodzakelijk goed is om te voorkomen dat zij vereenzamen en worden buitengesloten van de samenleving. Daarom is het algemeen beleid dat een aanvraag voor een televisie wordt gehonoreerd als is gebleken dat de aanvrager niet zelf deze kosten kan dragen.

* Mr. drs. Caroline Raat is als stafjurist verbonden aan het Hoogheemraadschap van Rijnland.

Op een dag dient een vrouw van 75 jaar een verzoek in bij het fonds voor een televisie. Ze kan van haar AOW een televisie niet betalen en ze dreigt te verenzamen. In beginsel komt zij dus in aanmerking voor een gift uit het fonds. Toch geeft de burgemeester tijdens de vergadering aan hiermee niet zonder meer in te kunnen stemmen. Desgevraagd geeft hij hiervoor de volgende motivering. De reeds lang overleden echtgenoot van deze vrouw heeft tijdens de oorlog gecollaboreerd met de Duitsers. Vanwege het oorlogsverleden van zijn eigen familie vindt hij dat zij geen recht heeft op een televisie. De overige bestuursleden zijn het hiermee niet eens. Zij vinden dat het niet aangaat om een gift te weigeren op een dergelijke grond. Het is immers algemeen beleid om wel televisies te geven en er is geen objectieve reden om dat in dit geval niet te doen. Uiteindelijk besluit de burgemeester zich van zijn stem te onthouden en wordt de televisie alsnog gegeven. Later zei hij: "Als burgemeester zou ik anders besloten hebben."

Een kwestie van macht

Het thema van de integriteit van en in organisaties, of deze nu tot de overheid, het bedrijfsleven of een ander sfeer behoren, staat sinds enige jaren in hernieuwde belangstelling. Hiervoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen. Een ervan is het, dankzij de pers, naar buiten komen van allerlei schandalen. Mij beperkend tot de overheid, roep ik er enkele in herinnering: de IRT-enquête, de Ceteco-affaire en, op lokaal niveau, corrupte burgemeesters. Bij de overheid hebben integriteitsproblemen nog een andere belangrijke oorzaak: door bezuinigingen en pogingen om (op een ondoordachte manier) het bedrijfsleven na te volgen, raakte de overheid in een identiteitscrisis.² Het gevolg van de hernieuwde aandacht voor integriteit is, dat men is gaan zoeken naar mogelijkheden om schandalen tegen te gaan. Zoals gebruikelijk heeft de overheid die het eerst gezocht in wetgeving. Te denken valt aan de Wet-Bibob.³ Maar er is ook gekeken in een andere richting: die van de ethiek. Het ministerie van Binnenlandse Zaken is onder leiding van de toenmalige minister Dales een campagne gestart om integriteitsproblemen tegen te gaan. Dit beleid werd geconcretiseerd door het verspreiden van informatiekoffertjes onder alle gemeenten, met daarin videobanden, folders en posters, met het verzoek hiermee in de organisatie aan de slag te gaan. Veel gemeenten hebben inmiddels de ambtseed in ere hersteld en gedragscodes opgesteld.⁴

Voor de overheid geldt een samenstel van normen dat rechtsstaat wordt genoemd. Naar mijn mening heeft dit een bredere gelding, namelijk overal waar organisaties macht hebben over hun cliënten, zoals in het sociale fonds uit het voorbeeld, of in een bedrijf met een monopoliepositie. In dit artikel zal ik aantonen dat de concepten rechtsstaat en verantwoordelijkheid een nuttige bijdrage kunnen leveren aan de discussie over integriteit. Dit doe ik door rechtsstatelijkheid op te vatten als een concretisering van verantwoordelijkheid, niet op een juridische manier, maar op een breder vlak. Daarnaast zal ik proberen een brug te slaan tussen normatieve theorie en werkelijkheid, door een sociaal-wetenschappelijke vertaling van het concept deugd. Dit kan worden opgevat als een equivalent van de begrippen organisatiecultuur en attitude. Beide hebben

